

Тема 10. Держава в політичній системі: функції та роль

1. Основні підходи в політичній теорії до визначення поняття “держава”. Загальні ознаки держави.
2. Причини виникнення держави та її функції як провідного політичного інституту.
3. Історичні етапи розвитку держави та типологія сучасних держав.

Розгляд *першого питання* теми слід розпочати з тлумачення самого поняття “держава”. З цього приводу доцільно познайомитися з усією масою класичних та сучасних концепцій, які відносяться як до визначення вказаного поняття, так і до тлумачення природи та ролі держави в суспільному житті.

Держава в сучасному розумінні виступає основним інститутом політичної системи суспільства і являє собою *сукупність взаємозалежних один з одним установ і організацій, що здійснюють керування суспільством в інтересах визначених класів і соціальних груп.*

Держава має ряд *характерних ознак*, які відрізняють її від інших соціальних і політичних інституцій. До них слід віднести – наявність системи органів і установ, що реалізують функції державної влади; право, що закріплює визначену державою систему норм і відносин; територія, на яку поширюється юрисдикція даної держави; народ, що населяє дану територію; суверенність, тобто виключне право представляти офіційно все суспільство усередині країни і за кордоном, видавати закони і чинити правосуддя; монополія на стягування податків і бюджетну політику в цілому; монополія на створення і використання збройних сил та каральних органів.

Далі слід звернути увагу на основні *структурні елементи* держави: законодавчі установи, виконавчо-розпорядницькі органи, судова система, наглядово-контролюючі інстанції, органи охорони суспільного порядку і державної безпеки, збройні сили.

Загальновизнано, що держава не існувала завжди, а породжена історичним розвитком. Саме умовам, які сприяли виникненню держави на певному етапі розвитку суспільного життя, присвячене *друге питання* даної теми. При його розгляді цього питання слід звернути увагу на його актуальність, яка пов’язана з тим, що такого роду дослідження дозволяють виявити особливості сучасного етапу державотворення. Далі необхідно познайомитися з найбільш поширеними концепціями походження держави, до яких відносяться теологічна, антропологічна, патріархальна, класова теорії і теорії суспільної угоди та підкорення.

Еволюційна сторона державного життя може бути досліджена в *третьому питанні* теми, яке присвячене розгляду його історичних етапів розвитку. Слід уважно розглянути якісні відмінності між державами традиційного та інституційного етапів розвитку.

Типологія сучасних держав дозволяє повніше і глибше вивчити всю суму відмінностей, які мають між собою сучасні держави. Їх класифікація здійснюється за рядом ознак: за типом правлячих класів виділяють рабовласницьку, феодальну, буржуазну, соціалістичну державу; за формою правління виокремлюють монархічну, республіку, змішану чи перехідну державу; за різновидом політичного режиму – демократичну, авторитарну, тоталітарну державу; за формами державного устрою – унітарну, федеративну та конфедеративну державу.

Функції держави підрозділяються на внутрішні і зовнішні. Внутрішні функції: регулювання економіки, соціальних відносин, духовно-ідеологічна діяльність, охорона суспільного порядку, захист існуючого ладу й ін. Зовнішні функції: розвиток взаємин і співробітництва з іншими країнами, участь у міжнародному поділі праці, у рішенні глобальних проблем, захист інтересів на міжнародній арені, забезпечення й організація оборони країни.

При всій універсальності своїх функцій держава не в змозі врахувати і задовольнити всі специфічні інтереси і потреби окремих індивідів, суспільних груп, а також забезпечити їм безпосередній доступ до системи політичного керування. Крім того, у силу відчуженості державної влади і постійно присутньої тенденції до етатизації (одержавлення) громадського життя, діяльність держави має потребу у визначеному зовнішньому контролі. Якоюсь частиною ці задачі здатний взяти на себе незалежний від держави широкий соціальний інститут, який називають громадянським суспільством.

У громадянському суспільстві відбувається процес „саморегламентації” життя людей, що йде по горизонталі – між громадянами, групами, суспільствами, асоціаціями; виконується функція захисту громадян і їхніх груп від сваволі державної влади, а також сваволі інших груп; здійснюється „зовнішній контроль” за діяльністю держави і необхідний вплив на владу, створюються разом з державою розвинуті правові відносини.

У демократичних політичних системах держава і громадянське суспільство зв'язані тісними діалектичними відносинами, при яких політична держава зобов'язана бути громадянською, а громадянське суспільство – політичним.

План семінарського заняття

1. *Основні теорії походження держави.*
2. *Сутність функції та структура держави.*
3. *Правова держава: ідеал та дійсність.*

Література

Гаджиев К. Гражданское общество и правовое государство // Мировая экономика и международные отношения. – 1991. – № 2.

Гордеев К.С. Концепция гражданского общества: идейные истоки и основные вехи формирования // Вопросы философии. – 1991. – № 2.

Изензи И. Государство // Вестник Московского университета. Серия 12 // Социально-политические исследования. – 1992. – № 6.

Ильин М.В., Ковалев Б.И. Две стороны одной медали: гражданское общество и государство // Полис. – 1992. – № 1-2.

Моллимен А. Федерализм и национальное государство (К истории вопроса) // Политические исследования. – 1992. – № 4.

Национальное государство: теория, история, политическая практика // Политические исследования. – 1992. – № 5-6.

Сахаров И.А. Институт президентства в современном мире. – М., 1994.

Рутар С. Держава як основний елемент політичної системи // Розбудова держави. – 1993. – № 7. – С. 57-63.

Тарасов Е.Н. Государство как институт политической системы // Социально-политический журнал. – 1994. – № 1-2.

Фридмен А. Американская правовая культура и федерализм // Полис. – 1992. – № 4.

Теми рефератів

1. *Діалектика громадянського суспільства і правової держави.*
2. *Правова держава в країнах Західної Європи.*
3. *Особливості форми державного правління і устрою України.*
4. *Концепції державності у світовій суспільно-політичній думці.*
5. *Типологія сучасних держав.*

Завдання для самоперевірки і контролю:

1. Які ви знаєте концепції походження держави?
2. Назвіть ознаки держави.
3. Які структурні елементи включає в себе держава?
4. Які функції виконує держава на сучасному етапі?
5. За якими ознаками здійснюється типологія держав?
6. Які етапи можна виділити у розвитку української державності?
7. Що таке правова держава? Які шляхи її побудови в Україні?